
ENFORMASYON TOPLUMUNDA CEMAATLER: SANAL MI, GERÇEK Mİ?

*
Erkan Perşembe*

ÖZET

Enformasyon toplumuna özgü bir nitelikte oluşan sanal cemaatler, fiziki sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkanı kazanmışsa da insanlar kendi arzularıyla bu tür cemaatlere katılmakta ve ayrılmaktadır. Nitekim internet ortamında paylaşılan sanal dünyada insanı mutlu kılan, katılımcıların kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşme imkanını elde etmeleridir. Bir çok insan için, sanal dünyanın çeşitliliği ve kültürel zenginliği büyük bir çekiciliğe sahiptir. Burası sanki "öteki"lerle bedenleri yokmuş gibi ilişki kurmaya imkan veren yeni bir sosyal hareket alanıdır. Modern toplumun aşırı bireycileşen rekabete dayalı toplumsal pratiğinde, gerçek hayatta güvenle gerçekleştirilemeyen toplumsal bağlılık ve kimlik arayışının, bu ortamlarda, dünyanın değişik bölgelerinden farklı nitelikteki insanlarla ortak ilgiler düzeyinde denemesi, ilginç cemaatsel profiller oluşturmaktadır. Ancak sanal cemaatlerde, ortak amaç ve duyguların bağlayıcılığı ne kadar kuvvetli olursa olsun, gerçeklikle ilişkileri kaçınılmaz olarak kırılan ve zayıftır. Dolayısıyla gerçek dünyada gerçekleştirilemeyen birlikteliklerin sanal dünyada denemesi, Baudrillard'ın söylemiyle gerçekle imajların karıştığı yeni bir dünyanın formudur.

---

* Yard. Doç. Dr., 19 Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Anahtar Kelimeler : Cemaat, cemiyet, enformasyon toplumu, iletişim teknolojileri, sanal cemaat, sanal mekanlar, İnternet.

GİRİŞ

Tönnies'in yayınlandığı ve 1887 yılından bu yana oldukça meşhur olan "Gemeinschaft und Gesellschaft (Cemaat ve Cemiyet)" adlı çalışmasında ileri sürdüğü tez, aynı zamanda geleneksel toplumdaki modern topluma geçişin zorunluluğunu belirleyen bir bakış açısıyla toplumsal ilişkilerin iki farklı örgütlenmesini açıklıyordu.¹ Tönnies'e göre cemaat türü toplumsal örgütlenmede toplumsal ilişkileri etkileyen irade organikidir. Cemaatte, toplumsal organizasyonun önemli bir özelliği, insanların topluluk içerisindeki konumlarının bütünüyle doğuştan gelen toplumsal statülerine göre, bireyin haklarıyla ödevlerinin de topluluk ya da onun temelindeki aile içindeki ilişkiler, akrabalık ve kan bağları tarafından belirleniyor olmasıdır. Dolayısıyla, kişiler arasındaki ilişkiler de eşit taraflar arasında gerçekleşen ilişkiler olarak değil, tâbî olma ilişkileri biçimindedir. Ekonomik etkinlikler de esas olarak akrabalık ilişkileri, politik ya da dinî bir merkezî otoriteye tabi olmak yoluyla ya da kendine yeterli, kapalı gruplar arasındaki ilişkilere dayanarak yürütülmektedir. Bu ilişkilerde de bireylerin sahip oldukları temel değerler, geleneğe, töreye, dine dayanan, grup içi bağlılık, dayanışma, ve biz şuurunu oluşturan doğal irade biçimidir.² Cemaatte varolan doğal irade, insanların doğal eğilimlerine göre cemaatin aynılığını ve ortak eylemlerini güdümlerken, cemiyet hayatını oluşturan ve besleyen rasyonel irade, insanı topluluğun baskısı ve kontrolünden uzaklaştıran, daha özgür kılan, kendi çıkarını ve amaçları ön plana alan bir bakış açısını dikkate almaktadır. Kendi rasyonel amaçlarını özgürce gerçekleştirmeye çalışan bireylerin çatışmasını önleyecek kurumlar, modern toplumun rasyonel mantığı çerçevesinde sistemleşmektedir. Cemiyet tipi örgütlenme, yazılı hukuk ve sözleşme temeline göre çağdaş yaşama kültürü ve değerlerinin ön plana çıktığı topluluktur.³

Cemaat tipi yapılar, modernleşme sürecinde gelenek ve dinseliliğin kaybı ve kentleşme hareketliliği çerçevesinde dönüşmektedir. Modernlikle beraber âdetta insan yeniden keşfedilmiş, insanın içinde yaşadığı doğa üzerindeki denetimi gündeme gelmiştir. Bu yüzyıla kadar insan, daha çok belirlenen görevleri yerine getiren bir varlık olarak tanımlanırken, modernlikle birlikte, ar-

¹ Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft, Grundbegriffe der Reinen Soziologie*, Darmstadt 1988.

² Gertraude Mikl-Horke, *Soziologie, Historischer Kontext und Soziologische Theorie-Entwürfe*, München Wien 1994., s.94.

³ Mikl-Horke, *a.g.e.*, s.95.

tık geleceğini ve etrafındaki olayları kendisinin belirleyebildiği etkin bir konuma geçmiştir. Bugün, dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan gündelik yaşamın akışı, bilim ve teknolojinin sunduğu sürekli gelişen ve büyüyen yeni yaşantı deneyimleri, modernliğe ait bilinç düzeyini yaygınlaştırmaktadır. İnsanların zaman ve mekânla ilgili algılama biçimleri sürekli dönüşmektedir.

Gelenekselden modernliğe geçişin doğurduğu problemler, modernliğin, mutlak anlamda bütünlendirici ve ilerlemeci bir süreç olmadığını, gerginlik ve çatışmalara da neden olabildiğini gösteriyor. Bu nedenle modernleşme sürecine giren bütün toplumlarda ciddi anlamda gelenek ve değişme sorunları yaşanmaktadır.⁴ Özellikle Batı dışı toplumların modernleşme süreçlerinde, geleneksel kurumlar, cemaatsel yapılar varlığını devam ettirirken, modernliğin getirdiği sorunlar ciddi anlamda sorgulanmaya başlanmıştır.

Modern cemiyetin bunalımları, rekabetçi toplumsal hayat şartlarının yarattığı gerilimler, kitleleri yeniden toplumsal kimlik ve aidiyetiyle ilgili cemaatsel bağlantı dünyalarına yönlendirebilmektedir. Büyük metropollerde yeniden bir araya gelen dinsel, etnik vb. gruplar kendilerine özgü yöntemlerle, modernliğe alternatif cemaatsel yapılar oluşturmaktadır. "İçinde yaşadığımız çağda, bir taraftan "parçalanmışlık", "hiper-bireysellik" ve artan "yalnızlaşma" yaşanırken, diğer taraftan da "postmodern kabileleşme" olarak adlandırılan bir tür cemaatleşmeye yönelik ilginin artışına tanık olunmaktadır."⁵ Medya kuruluşları aracılığıyla dinsel propaganda yapan yeni ve eski dinsel cemaatler, kentlerde oluşturdukları platformlarda üyelerinin anlam arayışlarını tatmine yönelmektedir. Karşılıklı bir araya gelmelerin yarattığı ortak eylem ve paylaşılan "kolektif benlik" duygusu, modern topluma özgü modern cemiyetin cemaatsel yapılanmalarını oluşturmaktadır. Daha çok etnik grupların çeşitli dinler veya mezheplerin, yeni dinsel hareketlerin, vb. örgütlerin kent ortamlarında oluşturdukları cemaatsel birliktelikler, metropollerin dünyasında bireylere gündelik hayatın problemlerinden uzaklaşıp sığınabilecekleri cemaat duygusunu ve hazzını verebilmeyi amaçlamaktadır. İnternet teknolojisindeki gelişmeler ve yaygınlık, bu cemaatlerin propaganda imkânlarını daha geniş kitlelere ulaştırabilmelerine dinamiklik kazandırmaktadır. İnternet ortamlarında karşılıklı etkileşimin mümkün oluşu ve insanların kendilerini gerçekleştirmek, farklı anlam arayışlarıyla yeni dünyalar ve ortamları tanıma isteği, bu tür internet cemaatlerinin kurulmasını ve etkileşimini yaygınlaştırmıştır.

⁴ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Y., Anlara 1999, s.192-193.

⁵ Veysel Bozkurt, "Yıkıcı Gemeinschaft'tan Öteki'siz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler", *Stradigma.com*, Eylül 2003., s.1.

ENFORMASYON TOPLUMU :

Sanayi sonrası toplum kuramıyla yenileri arasındaki en büyük süreklilik günümüz toplumunu "enformasyon toplumu" olarak nitelendiren görüştür.⁶ Enformasyon toplumu kavramı, toplumsal ilişkiler içinde bilginin belirleyici bir konuma ulaştığını vurgulamak açısından tarihsel bir süreci tanımlamak üzere kullanılan bir kavramdır. Bu tanımlama içinde enformasyon ve bilgi zaman zaman yer değiştirerek enformasyon toplumu ya da bilgi toplumu olarak eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Endüstri-ötesi toplum, post-modern toplum ya da post-kapitalist toplum gibi kavramlar da aynı tarihsel dönemi tanımlamak üzere kullanılmaktadır.⁷

Ancak enformasyon toplumu olarak adlandırılan döneme özgü olan şey, üretimin temel kaynağını bilginin kendisinin ve etkinliğinin oluşturmasının yanı sıra, toplumsal ve kültürel süreçlerin de vazgeçilemez bir biçimde yeni teknolojiler ve enformasyona bağımlı oluşudur. Enformasyon devrimi dünyayı görme, algılama ve yaşama tarzımızı etkilemektedir.⁸

Enformasyon toplumu tartışmalarında evrimci bir yaklaşımı benimseyen *Daniell Bell*, bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelerin üretim alanında radikal değişimlere neden olduğunu, bunun da toplumsal ilişkileri değiştirdiğini söylemektedir. Enformasyon toplumu yerine sanayi sonrası toplum kavramını kullanan *Bell*, bilim ve teknolojiye gelişmelerin yarattığı ilerleme düşüncesini, analizinin eksenine koymaktadır. Ona göre, sanayi toplumlarından sanayi sonrası toplumlara geçişi sağlayan yapısal etken, bilginin niteliğindeki değişimdir.⁹

David Reisman, toplumsal değişimin bağı olduğu kaynakları ve bunların toplumsal ilişkileri nasıl dönüştürdüğünü açıklarken, bilginin iletim bi-

---

⁶Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Ç: Mehmet Küçük, Dost Y., Ankara 1999, s.15. Sanayi sonrası toplum, bilim ve akıl yürütmeye dayalı değerlerin ön planda olması ve kararların 'teknik bir nitelik kazanması nedeniyle bilgi toplumdur. Aynı zamanda, yatırımların kaynakları giderek artan oranda araştırma ve geliştirme çalışmalarından üremektedir. Teorik bilginin artan işlevi nedeniyle bilim ve teknoloji arasında yeni ve doğrudan nitelikli ilişki gelişmektedir. Ulusal gelir ve istihdam hacmiyle ölçülen toplumsal ağırlık, bilgi alanına kaymaktadır. Bu toplumun beslediği yeni teknolojiler, bilgisayar, ve mikroelektronığe dayalı teknolojilerdir. Bu anlamda bilginin bütün alanlarda öneminin artışı, bu toplumu üniversite ve araştırma birimlerine daha bağımlı bir hale getirmektedir.

⁷ Nilüfer Timisi, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost Y., Ankara 2003., s.88.

⁸ Kumar, *a.g.e.*, s.194.

⁹ Daniel Bell, *Die Nachindustrielle Gesellschaft*, (Übersetzung Silginde Summerer und Gerda Kurz), Frankfurt am Main 1976, s.36-37.

çimlerine ve iletişim araçlarının toplumsal ilişkilerdeki önemine değinmiştir. Reisman, toplumların geçtiği aşamaları üç döneme ayırır: Gelenek yönelimli toplum; iletişim biçiminin yüz yüze, toplumsal ilişkilerin organik, toplumsal denetim aracının geleneklerden oluştuğu toplum(cemaat). İçten yönlendirilmeli toplum; topluluktan topluma (cemaatten cemiyete) geçilen dönem, bireysel hareketlilik, hızlı sermaye birikimi, teknolojik genişlemeyle tanımlanır. Dıştan yönlendirmeli toplum ise; Reisman'ın iletişim teknolojilerinin toplumsal denetim işlevini ön plana çıkardığı toplum(cemiyet) tanımlamasıdır. Dıştan yönlendirmeli toplumda birey, kitle iletişim araçlarına artan oranda bağımlı hale gelirken, bireyin kendisini ötekine karşı konumlaması bu araçlar aracılığıyla olmaktadır. Boş zaman ve eğlenceye ayrılan zamanın hizmetler sektöründe yarattığı değişmelere dikkat çeken Reisman, bireyin diğerlerine daha bağımlı olduğu yeni bir bireycilik dönemine girdiğini söyler. Birey ötekilerle birlikte olmasa da ötekilerin varlığını kitle iletişim araçları aracılığıyla hissetmektedir.¹⁰

Fiber optik kablolarla ve uydu teknolojileri aracılığıyla yapılan televizyon yayınları ve telekomünikasyon ortamları, ve mikro elektronik teknolojiyle sürekli geliştirilen bilgisayar teknolojileri, internet ağları aracılığıyla dünyayı birleşik bir bilgi paylaşım merkezi haline getirdi. Eskiden kitle iletişim araçları bilgiyi ve enformasyonu tek yönlü olarak dağıtıyordu, bugün karşılıklı bir etkileşimle bilgiler ve enformasyon paylaşılmaktadır. Bilim adamlarının ya da bilgiye erişmek isteyenlerin birbirleriyle dünya çapında enformasyon alış-verişi yapmaları iletişim ağları aracılığıyla yapılabiliyor. Belli başlı kütüphanelerin arşivleri ve kataloglarına her yerden erişilebiliyor. Birçok konudaki önemli bilimsel makalelere erişim için kurulmuş şirketler, abonelerine istediği makaleleri tarayabilme ve elde etme imkânı sunuyor. İnternet üzerinden çok çeşitli sayıda ticarî mallara erişmek ve satın almak, borsa ve bankacılık işlemlerini yürütmek mümkün hale geldi. Günümüzde İnternetin sağladığı kolaylıklar sayesinde e-ticaret, e-sağlık, e-bankacılık, e-alışveriş, e-devlet olarak nitelenen çeşitli uygulamalar yaygınlaşmaktadır. Dünya çapında elektronik kütüphaneler, arşivler ve veri bankaları şebekesi doğmaktadır.

Enformasyon teknolojisindeki devrim, mekân ve zamanı yüzünü geleceğe dönmüş yeni bir dünya *oikoumene*'si doğuracak şekilde sıkıştırıyor. Geçmişteki toplumlar öncelikle mekânla sınırlıydılar. Bilgisayarın yeni iletişim teknolojisiyle bir araya gelmesi, modern topluma kökten yeni bir mekân-zaman çerçevesi sunmaktadır.¹¹

¹⁰Timisi, *a.g.e.* s.90.

¹¹ Kumar, *a.g.e.*, s.24.

İletişim devrimi ve enformasyon toplumu tartışmalarında, ilk anda görsel yayın araçlarının yarattığı popüler kültürler gündeme gelmişti. İnternetin dünyasında artık dünyada varolan milyonlarca insanın oluşturduğu sanal birlikler, karşılıklı etkileşimler tartışılıyor: İnternet ortamında cemaatler maddi fiziksel mekân dışında ve eş zamanlı olmayan bir biçimde var olabilir mi? Bir diğer ifadeyle, belli çıkarların ve değerlerin paylaşımı, ortak moral değerlerin mevcudiyeti, işbirliği, iletişim, süreklilik, istikrar, birbirine bağlılık, karşılıklı sorumluluk, internet aracılığıyla birbirini tanıyan insanlar arasında cemaatsel bir ortam yaratabilir mi?

SANAL CEMAATLER GERÇEK Mİ ?

Sanal mekânların tanımlayıcı karakteristiği, kullanıcı ve bilgisayar arasındaki ilişki de değil, kullanıcı ve varsayılan bir topluluk arasında var olan ilişkidir. Bu anlamda bilgisayar iletişiminin bir toplumsallık yaratmasındaki potansiyelin ne olduğunu ciddi olarak düşünürken var olması gereken temel sorun, sanal bir ortamda gerçek toplumsal ilişkilerin yeniden üretilebilmesinin mümkün olup olmadığıdır.¹²

"Sanal cemaat" kavramı, insan ve teknolojinin şaşırtıcı bir biçimde bir araya gelmesinden doğmuştur. İnternetin oluşturduğu bilgisayar ağları aracılığıyla, fiziki mekândan bağımsız, milyonlarca insan, "siberuzay"da bir araya gelebilmektedir. "İnternet yalnızca ekonomik ve teknolojik bir alt yapı oluşturmuyor, giderek herkesin yaşamını kuşatan bir iletişim ve medya ağı olma yolunda ilerliyor. Yeni medya sayesinde kendimizi özgür ve yetkili hissetmenin yanı sıra başka insanlarla yakın bir bağlantı da kurabiliriz."¹³

Howard Rheingold'a göre sanal cemaatler; kişisel ilişkiler ağının yaratılması için yeterli sayıda insanın internet ortamında bir araya gelmesiyle organize edilebilen sosyal gruplardır. Çeşitli kuruluşlar ve şirketler tarafından bilgisayar ortamlarında oluşturulmaya başlanan data banklarda, gelecekte çok sayıda insanla ilgili birçok önemli bilgi ve kayıt bulunacak. İnsanlar arası iletişim, bu önceden bilinen ve belirlenen enformasyon sayesinde daha güvenilir olabilecek.¹⁴

İnternetin kimlik oluşumuyla ilişkisini kuran tartışmaların temel eksenini, iletişim teknolojileri aracılığıyla bireylerin birbirleriyle etkileşime geçme im-

¹² Timisi, *a.g.e.*, s.161.

¹³ Langdon Winner; "Siberliberter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı", *Cogito*, 30(2002), s.155.

¹⁴Howard Rheingold, *Virtuelle Gemeinschaft. Soziale Beziehungen im Zeitalter des Computers*, (Übersetzung: Hans G. Mekelburg), Addison-Wesley, 1994, s.271.

kânlarının genişlemesinin, yalnızca kimlik oluşumu sürecini zenginleştirip dönüştürmediği, aynı zamanda daha önce var olmayan, yüz yüze ilişkilerden farklı türde yeni tür bir mahremiyet ürettiği üzerinedir. Kimliği bir sembolik etkileşim süreci ve zaman içinde değişen ve yeniden biçimlenen bir anlatı olarak ele aldığımızda, elektronik iletişim araçlarının gelişiminin kimlik oluşumu üzerinde etkili olduğu açıkça görülmektedir. Bu yeni teknolojik alanlarda, kimliklerin özgürleşme ve seçimle birlikte tanımlandığı dikkati çekmektedir. Kimlikler yapay gerçeklik içinde, gerçek dünyanın ve gerçek bedenlerin sınırlılıkları aşılabildiği kadar değişebilir. Kimlik biçimleme süreci, artan bir biçimde kitle iletişim mesajlarına bağımlı hale gelmiştir. Yerel bilgi, yerel olmayanla yer değiştirmiş, bilgiye erişimin sınırları genişlemiştir. Gündelik yaşamın mekansallığı içindeki birey, internet aracılığıyla uzak deneyimlerin tanığı olabilmektedir. Bu süreç birey ve grup kimliğinin oluşumunu tanımlamada ve kendisi gibi olan insanlarla iletişim kurma isteğini etkinleştirmektedir.¹⁵ Çağdaş insanın ihtiyaç duyduğu her türlü konu ve sorunla ilgili internet ortamlarında kurulmuş milyonlarca sanal cemaatsel yapılanmalar mevcuttur. Sanal ortamda örgütlenen engellilerin yardımlaşma ve haberleşme grupları, psikolojik yardım ve terapilerden organ nakillerine, kan bankaları ve çeşitli hastalıklarla ilgili bilgilenme ve yardımlaşma gruplarına kadar çok sayıda yapılanmalara, edebiyat, hukuk, astroloji, eğitim ve öğrenme vb. birçok grubu ekleyebiliriz.

Bilgisayarlar üzerinde oluşturulan sanal topluluk idealleri, toplumsallığın yeniden yaratılabilmesi projesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Sanal varoluş koşulları altında gerçek dünyada kaybettiğimiz değer ve idealleri yeniden yakalamak mümkün görünmektedir. Sanal alan karşısında oluşan kültürel büyülenme, insanlığın alternatif bir dünyada kontrolü yeniden eline geçirdiği duygusundan kaynaklanmaktadır. Çünkü gerçek dünya üzerindeki kontrol imkânımız elimizden alınmıştır. Bu yeni ortamlar aracılığıyla tesadüfî olarak herhangi bir mekânda var olmanın dışında ortak ilgi ve çıkarlar için bir araya gelmiş yeni bir tür topluluk(cemaat) yaratılabilmektedir.¹⁶ Sanal cemaatler, toplumsallık dürtüsüne -kentlerin coğrafi ve kültürel gerçeklikleri nedeniyle sık sık kesintiye uğrayan bu dürtüye- karşılık gelen yenilikçi çözümler yelpazesinin bir parçasıdır. Bu bağlamda elektronik sanal cemaatler *hayatta kalmak* için geliştirilen karmaşık ve becerikli stratejilerdir. Siber-alan ve gerçek dünya arasındaki ilişkiyi anlamamıza katkıda bulunabilecek daha pragmatik ve siyasal eğilimlere sahip olanlar da var. Sanal ger-

¹⁵ Timisi, *a.g.e.*, s.173.

¹⁶ Timisi, *a.g.e.*, s.164.

çekliğin, yanlış gitmekte olan bir dünyaya alternatif olabileceği duygusu yine vardır. Tekno-toplumsallık yeni ve telafi edici cemaat biçimlerinin gelişmesi için bir zemin olarak görülmektedir.¹⁷

Sanal cemaatlerde insanlar, espri , bilimsel tartışma, ticaret ve planlar yaparlar. Din ve siyasi grup aidiyetlerini paylaşırlar. Duygusal ilişkiler bağlamında aşkı, arkadaşlığı bu ortamda bulmaya çalışırlar. Oyun oynar, hobilerini sanal ortamda gerçekleştirir ve paylaşırlar. Sanatla uğraşırlar veya amaçsız dolaşırlar. Sanal cemaatlerde insanlar, vücutlarını geride bırakarak, gerçek hayatta ne yapıyorlarsa onu yaparlar. Birçok insan için, sanal dünyanın çeşitliliği ve kültürel zenginliği büyük bir çekiciliğe sahiptir. Sanal dünyanın en önemli mimarı olan, Bill Gates'e göre

"Web'in insan ilişkilerini geliştirici yönlerinden en güçlüsü aynı şekilde düşünen insanları, zaman ve coğrafya dilimlerine bağlı kalmadan bir araya getirmesidir. Heyecanlı oyuncuların bir grup oluşturmak ya da sizinle aynı siyasi görüşü paylaşan insanlarla gündelik konularda tartışmak veya dünya üzerinde yayılmış ırkdaşlarınızla teması sürdürmek istiyorsanız webde bundan kolay bir şey yoktur. Yine doğduğunuz kentte olup bitenleri öğrenmek için de web den yararlanabilirsiniz. Web dünya üzerindeki cemaatlere katılmanızı ve kendi bölgenizdeki ilişkilerinizi güçlendirmenizi sağlıyor."¹⁸

Bu özellikleriyle sanal alem çekiciliğini artırmakta ve kendisini topluma alternatif bir alan olarak sunmaktadır. Çünkü onda cisimleşmiş varlık ve karşılaşmalar yoktur. Burası sanki "öteki"lerle bedenleri yokmuş gibi ilişki kurmaya imkân veren yeni bir sosyal hareket alanıdır. Bu ortam, modern dönemin alternatif bir toplumu yerine topluma alternatif bir ortam kurma arzusunun ürünüdür. Sanal alanın uzak, dokunulmaz ve kurgusal bir yer olması onu bütün ilgilerin odağına yerleştirmektedir. O, arzu ve düşlerimizin içinde daha rahat gezinip sörf yapabileceği farklı bir dünya olarak görülmektedir. Sınırlılıkları ve kusurlarıyla şu anda ve burada olan gerçekliğin yerini alabilme potansiyelinden söz edilebilmektedir.¹⁹

Enformasyon toplumunun, sanal cemaatlerini geleneksel toplumlardan ayırt edici özellik, gönüllü, isteğe bağlı bir örgütlenme oluşu ve bu toplulukların ortak bir amaç duygusuyla hareket etmeleri, birbirinden bağımsız ve farklı mekânlarda dağılmış olabilmeleridir. Bu cemaatlerde yerellik bağları geçmişte olduğu gibi topluluğun bir araya gelmesinin koşulu değildir.

---

¹⁷Kevin Robins, *İmaj, Görmenin Kültür ve Politikası*, Ç:Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Y., İstanbul, 1999, s.159-160.

¹⁸Bozkurt, *a.g.m.*, s.4.

¹⁹Robins, *a.g.e.*, s.20.

Temel koşul, ortak fikir ve amaçların olmasıdır. Bu toplulukları bir araya getiren bilgisayar-iletişim teknolojilerine dayalı enformasyon şebekeleri aracılığıyla görünmeyen, ancak işlevselliği algılanabilir bir enformasyon alanıdır.

Bu toplulukların diğer özelliği ise çok merkezli, çok-katmanlı oluşları, kendi içine kapalı değil, açık topluluklar olmalarıdır. Her topluluk diğerleriyle ilişki halindeyken, herhangi bir topluluğun bir üyesi paylaştığı farklı amaçları içeren diğer toplulukların üyesi de olabilmektedir. Bu anlamda gönüllü bir topluluğun üyesi olan bir yurttaş, diğer toplumsal grupların da üyesi olabilmekte ve çok aidiyetli bir yurttaş haline gelebilmektedir. Bu tür gönüllü topluluklar, örneğin iş yapımında birbirine kapalı, kendi kendine yeterli geleneksel iş örgütlenme yapısını dönüştürerek, özel girişimin örgütlenmesinde, yurttaş ve özerk işçilerin de bilgilerine açılarak işin örgütlenmesine katılım sağlayacaktır.²⁰

İnternetin küresel açılımı nedeniyle oluşan sanal cemaatler, fizikî sınırlar ve yerel bağlantılardan kurtularak küreselleşme imkânı kazanmışsa da her cemaatin dünyasının kendi seçtikleriyle sınırlı olması söz konusudur. Nitekim internet insanını mutlu kılan en önemli faktörlerden biri de katılımçılardan, kendi seçtikleri insanlarla ve gruplarla sosyalleşme imkânını elde etmeleridir. Sanal cemaatler, sosyal gerçekliğin çarpıcı ve bazen tehlikeli koşullarına alternatif yeni sosyalleşme alanları yaratmaktadırlar. İnternet konferans gruplarında bir araya gelenler, tesadüflerin ya da zorunlu karşılaşmaların sonucu olarak değil fakat ilgi ortaklıkları nedeniyle ve seçim yaparak sosyalleşmeyi gerçekleştirmektedirler. Ancak burada üyelerin dünyası küçülme ve içe dönme tehlikesi ile de karşı karşıyadır. Çünkü internette oluşan sanal cemaatlerin buluşma noktası "diğer"ine karşı gösterilen tahammülsüzlüktür.²¹ Sanal gerçeklik, zevk ve arzulara göre de tasarlanıp düzenlenmektedir. Sanal gerçeklikle ilişkiye geçmek, gerçek ve fiziksel benliğin askıya alınmasını ve sanal kimlikle iletişime girilmesine neden olmaktadır. Böylece insanın internet yardımıyla sanal gerçeklik evrenine taşınması, bu yolla kendi fantezilerini rahatlıkla gerçekleştirme imkânı bulabileceği düşünülmektedir. Çünkü bu varoluş koşullarında, âdeta her şey sınırsızca hayal edilebilir ve dışı vurulabilir gibi görünmektedir. Hayal edilen veya yapılan şeyler üzerine kısıtlama ve sınırlamalar koyacak öteki bedenler de bulunmamaktadır. Bundan dolayı sanal gerçeklik idealinin, alternatif ve ideal bir öteki dünyanın teknolojik olarak vaat edilmesi şeklinde anlaşılması mümkündür.²²

²⁰ Timisi, *a.g.e.*, s.168.

²¹ Asu Aksoy, "İnternet ve Demokrasi", *Diyalog*, Sayı:1(1996), s.166

²² Necdet Subaşı, "Sanal Cemaat Örüntüleri", *Bilişim Toplumuna Giderken... Psikoloji, Sosyo-*

Sanal cemaatlerin belki de en önemli işlevi, insana verilebilecek en büyük ceza olan yalnızlık duygusunu hafifletebilmesidir. Ancak yine de pek çok insanın yitirmeye başladığı işbirliği ruhunu yeniden yakalayabilmek için bilgisayar ağlarına gereksinim duymaları acıklı bir ironidir. Çağımız insanı yeni teknolojilere sahip olurken, dünyanın pek çok yerinde cemaat duygusunu da hızla kaybetmektedir.²³ Mekanın geçirdiği değişiklikler ve bölgesel faaliyetlere mesafenin de katılması, aracılı yaşam deneyimlerinin merkezîleşmesiyle birleşince "dünyanın" gerçekte ne olduğu konusunu radikal bir değişikliğe uğratmıştır. Bu radikal değişiklik hem bireyin "olgusal dünyası" düzeyinde hem de kolektif yaşamın yer aldığı toplumsal faaliyet evreni düzeyinde görülmektedir. Herkes bölgesel bir yaşam içinde olduğu halde, çoğu insanın olgusal dünyası aslında küreseldir.²⁴

Sanal cemaatler arasında en çok dikkati çeken konulardan birisi de dinsel bağlılık ve aidiyet duygularının da bu ortamlar aracılığıyla yaygınlaşmasıdır. Birçok din topluluğunun Medya kuruluşları ve internet aracılığıyla tebliğ faaliyetlerine girdikleri ve küçük dinsel hareketlerin bile bu ortamlar sayesinde tanınır olduklarını görüyoruz. Bu dinsel hareketler belli bir zamanda belirli kişisel ihtiyaçları karşılayabilirler; ancak yaşamları boyunca çok sayıda insan için/kalabalıklar için anlamlı bir çatı temin etme noktasında şümulü bir evrensellikten yoksundurlar. Dolayısıyla bu dinsel hareketlerin hepsi olmasa da pek çoğu için büyük dünya dinlerinden farklı, fakat kendi değerleri bağlamında oynadıkları bir rol ve ifa edecekleri bir misyon vardır.²⁵ Sosyologlar, yeni dinî hareketlerin, modern ortamların neden olduğu bireyciliğin ve geleneksel kurumların ortadan kalkmasıyla zayıflayan dinsel hareketlerin yerine bu ihtiyacı gidermeye yönelik bir arayışın sonucu ortaya çıktığını ileri sürerler.²⁶

Tüm bu farklı hareketleri sanki onların hepsi ayrıymış gibi bir araya getirmemeliyiz. Onların bazıları mevcut dünya dinlerinin yeniden gündemde kalabilmeyi amaçlayan çağdaş varyasyonlardır. Diğer yeni görünümlü dinî hareketlerde ise, çoğunlukla çağdaş insanın ruhsal bunalımlarını istismara yönelik bazı karizmatik kişiliklerin etrafında şekillenmiş oluşumları görebilmekteyiz.²⁷ Yeni

---

loji ve Hukuk'ta Etkiler Sempozyumu (23-24 Mart 2001, Ankara) s.6.

²³ Robins, *a.g.e.*, s.161.

²⁴ Robins, *a.g.e.*, s.162.

²⁵ John Hick, *İnançların Gökkuşuğu*, Ç:Mahmut Aydın, Ankara Okulu Y., Ankara 2002, s.143.

²⁶ James Tucker, "New Age Religion and The Cult of the Self", *Society*, January-Februar 2002, s.49-50

²⁷ Hick, *a.g.e.*, s.143. Bugün Batı metropollerinde kendisine özgü yöntemlerle yeniden varolma ve cemaat oluşturma deneyimini birçok dinsel harekette görüyoruz. Hristiyan Bilimcileri, Zenbudizm, Meditasyon Grupları, Bahailik, Ahmediye Hareketi, Tenrikyo, Ruh-

din görünümlü hareketler, büyük çoğunlukla sanal alemde misyonlarını yaymaya çaba harcıyorlar.

SONUÇ

Sanal cemaatlerde, ortak amaç ve duyguların bağlayıcılığı ne kadar kuvvetli olursa olsun, gerçeklikle ilişkileri kaçınılmaz olarak kırılğan ve zayıftır. Yüz yüze ilişkilerdeki gibi sıcak bir ağla örülmemiş olduğundan, bu cemaatlerin birliği ancak inançlara ve duygulara yapılan sürekli çağrılarla ayakta tutulmaktadır.²⁸ Sanal cemaatler, modern toplumun aşırı bireycileşen rekabete dayalı toplumsal pratiğinde, gerçek hayatta güvenle gerçekleştiremediği toplumsal bağlılık ve kimlik arayışı duygusallığına sanal dünyada karşılık aramaktadır. Gerçek dünyada bulunamayan kimliksel aidiyetin, sanal ortamda, dünyanın değişik bölgelerinden farklı nitelikteki insanlarla ortak ilgiler düzeyinde denenmesi, ilginç cemaatsel profiller oluşturmaktadır. Kendi yakın çevresinde yaşayanlarla oluşturulamayan birlikliklerin sanal alemde oluşturulması, Baudrillard'ın söylemiyle gerçekle imajların karıştığı yeni bir dünyanın alışıldık formudur.²⁹ Tüketim dünyasında ve diğer yerlerde bu tür simülasyonların yaygın varlığı, hakiki ile hayali; doğru ile yanlış arasındaki ayrımın bulanıklaşmasına büyük katkıda bulunmaktadır. Her çağdaş yapı ve olay en iyi ihtimalle gerçekliklerle sanallıkların bir bileşimi olmaktadır. Görünen en önemli gerçek ise, sanal cemaatlerin modern toplumlarda, gerçek hayatta bulunamayan güven ve bir araya gelebilme duygusunu sanal bir dünyada da olsa tatmine ulaştırabilmesidir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Asu; "İnternet ve Demokrasi", *Diyalog*, Sayı:1(1996).

Bauman, Zygmunt, *Sosyolojik Düşünmek*, Ç:Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul 1998.

Baudrillard, Jean, *Simülarklar ve Simülasyon*, Ç:Oğuz Adanır, Doğu Batı Y., Ankara 2003.

Bell, Daniel, *Die Nachindustrielle Gesellschaft*, (Übersetzung Silginde Summerer und

---

çuluk, Theosophy, Antroposophy, İsa'nın Taraftarları, Kurtuluş Ordusu, Krishna Bilingliliği (ISKCON), Sayentoloji, İnsanların Mabedi, Birleştirme (*Unification*) Kilisesi, Sevgi/aşk ailesi, Soka Gakkai, Rissho Kosei Kai, Nichiren Shoshu, Brahma Kumaris, Kimbanguist Kilisesi, Lumpa Kilisesi, Opus Dei, İlahi Işık Misyonu, Rajneeshes, Voodoo, Satanizm, Witchcraft, Wicker vb. çeşitli yeni çağ hareketleri ve dinleri yeniden canlanmış bulunmaktadır. (Bkz. Hick, *a.g.e.*, s.142.)

²⁸ Zygmunt, Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul 1998, s.84.

²⁹ Bkz. Jean Baudrillard, *Simülarklar ve Simülasyon*, Ç:Oğuz Adanır, Doğu Batı Y., Ankara 2003.

Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal mı, Gerçek mi?

Gerda Winner, Kurz, Frankfurt am Main 1976.

Bozkurt, Veysel, "Yıkıcı Gemeinschaft'tan Öteki'siz Postmodern Kabilelere:Sanal Cemaatler" *Stradigma.com*, Eylül 2003

Hick, John, *İnançların Gökkuşuğu*, Ç:Mahmut Aydın, Ankara Okulu Y., Ankara 2002.

Kumar,Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Ç:Mehmet Küçük, Dost Y., Ankara 1999.

Langdon; "Siberliberter Söylemler ve Cemaatin Başarı Şansı", *Cogito*, 30(2002).

Mikl-Horke, Gertraude, *Soziologie, Historischer Kontext und soziologische Theorie-Entwürfe*, München Wien 1994.

Rheingold, Howard, *Virtuelle Gemeinschaft Soziale Beziehungen im Zeitalter des Computers*, (Übersetzung:Hans G.Mekelburg), Addison-Wesley 1994.

Robins, Kevin; İmaj, *Görmenin Kültür ve Politikası*, Ç: Nurçay Türkoğlu, Ayrıntı Y., İstanbul 1999.

Subaşı, Necdet, "Sanal Cemaat Örüntüleri", *Bilişim Toplumuna Giderken... Psikoloji, Sosyoloji ve Hukuk'ta Etkiler Sempozyumu* (23-24 Mart 2001, Ankara).

Timisi, Nilüfer, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost Y., Ankara 2003.

Tekeli, İlhan, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Y., Ankara 1999.

Tönnies, Ferdinand, *Gemeinschaft und Gesellschaft,Grundbegriffe der Reinen Soziologie*, Darmstadt 1988.

Tucker, James, "New Age Religion and The Cult of the Self", *Society*, January-Februar 2002.

Abstract

Virtual communities which have been formed in a way which is compatible with information society have gone beyond their physical borders by freeing themselves from their local bonds. However, on the one hand people can join to these conjectural groups; on the other hand they can freely choose to stay in or to leave it. Thanks to internet, people can find opportunity to become socialized by sharing their views with those who participate in virtual world. For a lot of people varieties and cultural richness of the virtual world has very attractive. The virtual world is a new social world in which people can communicate with each-others as if they have no bodies. In virtual communities, the normativeness of common aims and senses seem so strong, their relationships with the reality are inevitable weak and fragile. So, if togethernesses which unachieved in the real world are tried to be achieved in virtual world, it will come out a new world in which real and image is mixed as Baudrillard indicates.

Key Words : Community, society, information society, communication Technologies, Virtual community, virtual places, internet